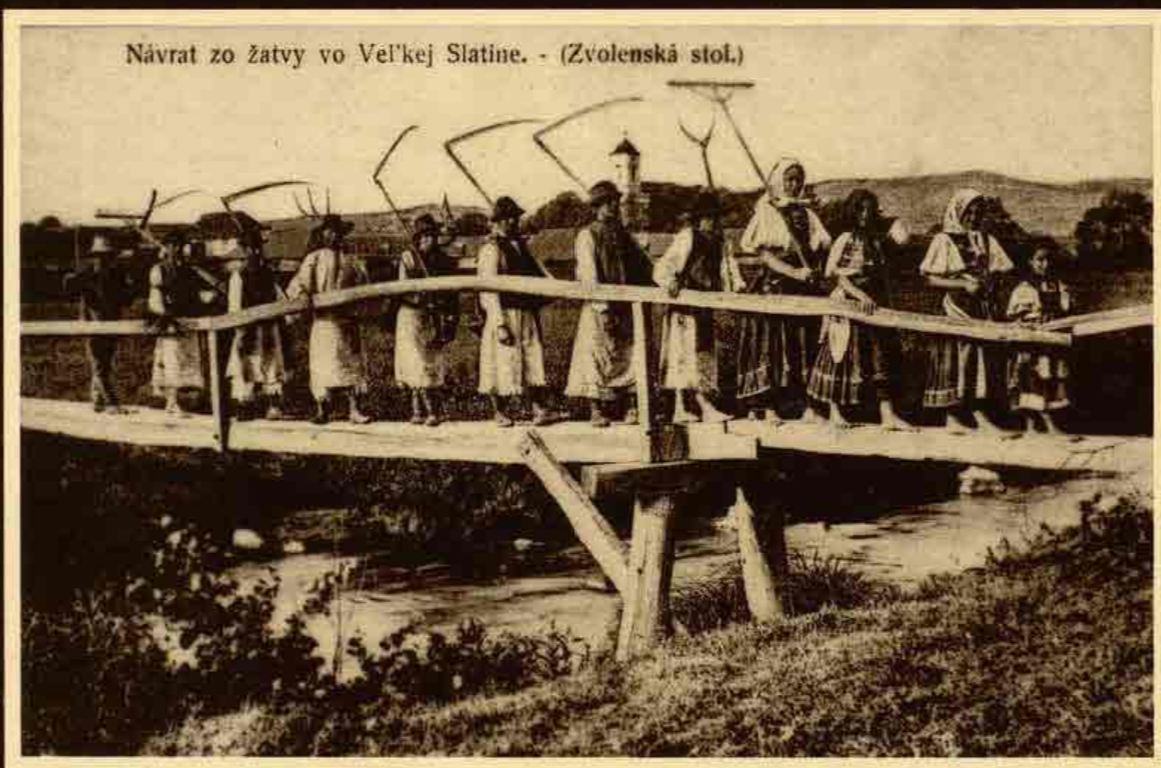

Slovenský národopis

1-2
38-1990

- Na obálke:* 1. strana: Návrat zo žatvy. Prvá pol. 20. stor., Zvolenská Slatina, okr, Zvolen. Foto P. Socháň
4. strana: Pozvánky na zábavy v Pezinku. K článku K. Popelkovej: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období. Foto H. Bakaljarová

Na príprave čísla spolupracovali PhDr. Gabriela Kiliánová a PhDr. Peter Salner, CSc.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

K FUNKCII SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNO-KULTÚRNE ASPEKTY

Filová, Božena: O etnografickom výskume spoločenských skupín	8
Širovátka, Oldřich: Skupina, lid a národ v koncepcii folklóru	13
Jakubíková, Kornélia: Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných obyčajach na Slovensku	19
Nikoličová, Desanka: Autorita a socializácia jednotlivca v rodine	29
Radovanovičová, Miljana: Problematika socializácie v srbskej etnografii 19. a prvej polovice 20. storočia	35
Ratica, Dušan: Miesto starých ľudí v rodinnom a spoločenskom živote slovenskej dediny	39
Onderčaninová, Andrea: Spoločenské kontakty starých ľudí v súčasnosti	45
Beněš, Bohuslav: K vlivu tradície na vznik a formování skupín v dětských folklórních souborech	51
Profantová, Zuzana: Generácia ako determinanta v transmisii a tradícii folklórneho žánru	55
Slavkovský, Peter: Sezónni robotníci ako sociálna skupina	65
Kalavský, Michal: Spoločenský pôvod remeselníckych učňov a zmluvné vzťahy v rokoch 1889–1938 vo vybraných oblastiach Slovenska	71
Čukan, Jaroslav: Funkcie podporného spolku v baníckej obci	83
Kardošová, Monika: Živnostníci ako profesionálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovom období	91
Darulová, Jolana: Odras sociálnych skupín v ľudovej próze	99
Habovštiak, Anton: Tajný jazyk hornooravských predavačov plátina ako prejav ich skupinovej odlišnosti	103
Bandić, Dušan: K výskumu hodnotových orientácií vedeckej ustanovizne ako špecifickej spoločenskej skupiny	111
Frölec, Václav: Mikrostruktúra tradičného lokálneho spoločenství v Čechách a na Moravě v 19. stolytí	117
Kovačevićová, Soňa: Spolkový život v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1830–1945	135
Langer, Jiří: Význam sociálneho prostredia pre kultúrne diferenciácie v sídelnom vývoji	150
Podoba, Juraj: Odras sociálnej štruktúry na vý-	

voji stavebnej kultúry a bývania na slovenskom vidku	160
Štibrányiová, Tatiana: K problematike teritoriálnych skupín (na príklade kopaničiarskej obce Valaská Belá)	167
Méryová, Margita: Veková a sociálna diferenciácia lokálneho spoločenstva (na príklade tanečného života)	173
Kandert, Josef: Funkcie tzv. lepších rodín ve vytváření hodnotových systémů středoslovenské vesnice	181
Škovierová, Zita: Súčasné funkcie susedských skupín	184
Paríková, Magdaléna: Miesto a funkcie služobníctva v lokálnom spoločenstve	191
Chorváthová, Lubica: K otázke vplyvu cirkevného života na formovanie záujmových skupín lokálneho spoločenstva Slovenska v prvej polovici 20. storočia	194
Popelková, Katarína: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období	199
Beňušková, Zuzana: Profesia pôrodných báb v kultúrohistorickom kontexte	205
Falfánová, Lubica: Družstevný obchod a lokálna spoločnosť	215
Sulitka, Andrej: K diferenciácii folklórnych tradícií zanikajúceho lokálneho spoločenstva v národnostne zmiešanej oblasti	224
Míchaľova, Káťa: Potulní speváci-žobráci ako sociálna skupina a ich funkcie v spoločnosti	230
Kiliánová, Gabriela: Žobráci ako spoločenská skupina a jej vzťahy k lokálnemu spoločenstvu	237
Luther, Daniel: Bratislavské korzo v minulosti	247
Vanovičová, Zora: K spoločenskej funkcii folklórnych humoristických postáv v meste	253
Svecová, Soňa: Funkcia spoločenského vedomia v utváraní a existencii etnografických skupín Slovenska	257
Marušiaková, Jelena: Malé etnické skupiny – pokus o vnútornú klasifikáciu	262
Dubayová, Mária: K problematike vzťahov cigánskej lokálnej a cigánskej etnickej skupiny	274
Mann, Arne B.: Výber manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši	278
Salner, Peter: Na margo kolokvia	285
DISKUSIA	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – poznámky retrospektíve	287
Urban, Marian: Filmy o ľudovej kultúre a Etnofilm Čadca	292

Luther, Daniel: Vedecký film a videozáznam na Etnofilme Čadca	294
Lužica, René: Etnofilm a televízne programy o ľudovej kultúre	295
Diskusia na voľnej tribúne Etnofilmu Čadca 1988	298
Záverečný protokol	300
ROZHLADY	
Za Emou Markovou (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Pozdrav k jubileu Sone Švecovej (Marta Botíková)	304
K životnému jubileu M. Kaspera (Milan Leščák)	305
Konferencia „Desať rokov inštitucionálneho národopisného výskumu južného Gemera“ (Jozef Liszka)	306
IX. medzinárodné sympóziu Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. medzinárodná konferencia folkloristov v Bulharsku (Hana Hlôšková)	307
Od detskej knihy k bádaniu o rozprávkach (Viera Gašparíková)	308

RECENZIE A REFERÁTY

Holý, D.: Zpěvní jednotky lidové písně (Soňa Burlasová)	310
Štefanovičová, T.: Osudy starých Slovanov (Monika Kardošová)	311
Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín (Zuzana Profantová)	311
Norwegische und Isländische Volksmärchen (Gabriela Kiliánová)	312
Něšťastné peníze (Gabriela Kiliánová)	313
Todorov, D.: Blgarskata etnografia (Peter Slavkovský)	314
Takács, B.: Bibliai jelképek (Olga Danglová)	315
Gömöri Néprajza 1–20 (Jozef Liszka)	316
P. Zelenák: Socializácia živností na Slovensku (Jaroslav Čukan)	318
G. V. Starovojtova: Etničeskaja gruppa v sovremennom sovet'skom gorode (Zuzana Profantová)	319

СОДЕРЖАНИЕ

К ФУНКЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ И БЫТА – ИСТОРИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ

Филова, Божена: Об этнографическом исследовании общественных групп	8
Сироватка, Олдржих: Группа, народ и нация в концепции фольклора	13
Якубикова, Корнелия: Половая и возрастная дифференциация в свадебных обычаях в Словакии	19
Николич, Десанка: Авторитет и социализация лица в семье	29
Радованович, Миляна: Социализация в сербской этнографии 19-го и первой половины 20-го	

веков	35
Ратица, Душан: Место старых людей в семейной и общественной жизни словацкой деревни	39
Ондерчанинова, Андреа: Общественные контакты старых людей в настоящее время	45
Бенеш, Богуслав: Влияние традиции на возникновение и формирование групп в детских фольклорных ансамблях	51
Профантова, Зузана: Поколение как детерминанта в трансмиссии и традиции фольклорного жанра	55
Славковски, Петер: Сезонные рабочие как социальная группа	65
Калявски, Михал: Общественное происхождение ремесленных учеников и договорные отношения в избранных областях Словакии в течение 1889–1938 лет	71
Чукан, Ярослав: Функции подсобного общества в обществе шахтеров	83
Кардошова, Моника: Ремесленники в качестве профессиональной группы и их значение для общественной жизни города в межвоенный период	91
Дарулова, Йолана: Отражение социальных групп в народной прозе	99
Хабовштиак, Антон: Секретный язык продавцов полотна из верхней Оравы как проявление их группового отличия	103
Бандич, Душан: К исследованию ценностных ориентаций научного учреждения в качестве специфичной общественной группы	111
Фролец, Вацлав: Микроструктура традиционного местного общества в Чехии и в Моравии в 19-ом веке	117
Ковачевичова, Соня: Жизнь общества в г. Липтовски Микулаш в течение 1830–1945 гг.	135
Лангер, Йиржи: Значение социальной среды для культурной дифференциации в развитии поселения	150
Подоба, Юрай: Отражение социальной структуры в развитии строительной культуры и жилища в словацкой деревне	160
Мерова, Маргита: Возрастная и социальная дифференциация местного общества (на примере танцевальной жизни)	167
Штибраниова, Татьяна: К проблематике территориальных групп (на примере хутора Валаска Бела)	173
Кандерт, Йосеф: Функции так наз. лучших семей в создании ценностных систем среднесловацкой деревни	181
Шковиерова, Зита: Современные функции соседских групп	184
Парикова, Магдалена: Место и функции прислуг в локальном обществе	191
Хорватова, Любица: К вопросу влияния церковной жизни на формирование самостоятельных групп локального общества Словакии в первой половине 20-го века	194
Попелкова, Катарина: Общественные случаи	

встречи жителей небольшого города в межвоенный период	199
Бенюшкова, Зузана: Профессия повивальных бабок в культурно-историческом контексте	205
Фалтянова, Любица: Кооперативная торговля и местное общество	215
Сулитка, Андрей: К дифференциации фольклорных традиций отмирающего местного общества в национально смешанной области	224
Михайлова, Катя: Бродячие певцы-нищие как социальная группа и их функции в обществе	230
Килианова, Габриела: Нищие как социальная группа и их отношения к местному обществу	237
Лутер, Даниел: Братиславское „корзо“ в прошлом	247
Вановичова, Зора: К общественной функции фольклорных юмористических лиц в городе	253
Швецова, Соня: Функция общественного сознания в создании и существовании этнографических групп в Словакии	257
Марушиакова, Елена: Маленькие этнические группы – попытка к внутренней классификации	262
Дубаиова, Мариа: К проблематике отношений цыганской местной и цыганской этнической групп	274
Манн, Арне Б.: Выбор супруга у Цыган-Рома в регионе Спиш	278
Салнер, Петер: После колоковия	285
ДИСКУССИЯ	
Лешчак, Милан: Этнофильм Чадца – замечания ретроспективе	287
Урбан, Мариан: Фильмы о народной культуре и Этнофильм Чадца	292
Лутер, Даниел: Научный фильм и видеозапись на Этнофильме Чадца	294
Лужица, Ренé: Этнофильм и телевизионные программы о народной культуре	295
Дискуссия в свободной трибуне Этнофильма Чадца 1988	298
Заключительный протокол совещания жюри Этнофильма Чадца 1988	300
ОБЗОРЫ	
За Эмой Марковой (Ярмила Паличкова-Паткова)	302
Привет к юбилею Сони Швецовой (Марта Ботикова)	304
К жизненному юбилею М. Каспера (Милан Лешчак)	305
Конференция „Десять лет институционального этнографического исследования южного Гемера“ (Йозеф Лиска)	306
IX-ый международный симпозиум Ethnographia Rannonica (Юрай Подоба)	306
VIII. международная конференция фольклористов в Болгарии (Хана Хлошкова)	307
От детской книги к исследованию сказок (Вера Гашпарикова)	308
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

INHALT

ZUR FUNKTION DER SOZIALEN GRUPPEN BEI DER FORMIERUNG DES GESELLSCHAFTLICHEN BEWUSSTSEINS UND DER LEBENSWEISE – HISTORISCHE UND ETHNOKULTURELLE ASPEKTE	
Filová, Božena: Über die ethnographischen Erforschung der gesellschaftlichen Gruppen	8
Sirovátka, Oldřich: Die Gruppe, das Volk und die Nation in der Konzeption der Folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Die Geschlechts- und Altersdifferenziation in den Hochzeitsbräuchen in der Slowakei	19
Nikolić, Desanka: Die Autorität und Sozialisation des Individuums in der Familie	29
Radovanović, Miljana: Die Sozialisation in der serbischen Ethnographie des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jhd	35
Ratica, Dušan: Der Platz der alten Menschen in dem Familien- und Gesellschaftsleben des slowakischen Dorfes	39
Onderčaninová, Andrea: Die gesellschaftlichen Kontakte der alten Menschen in der Gegenwart	45
Beneš, Bohuslav: Der Einfluss der Tradition auf die Entstehung und Formung der Gruppen in Kinderfolklorensembles	51
Profantová, Zuzana: Generation als eine Determinante in der Transmission und Tradition eines Folkloregenes	55
Slavkovský, Peter: Die Saisonarbeiter als soziale Gruppe	65
Kalavský, Michal: Die gesellschaftliche Herkunft der Handwerkerlehrlinge und die Lehrvertragsbedingungen in den J. 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: Die Bedeutung des Unterstützungsvereins in einer Bergarbeitergemeinde	83
Kardošová, Monika: Die Gewerbetreibenden als professionelle Gruppe und ihre Bedeutung für das Gesellschaftsleben der Stadt in der Zwischenkriegszeit	91
Darulová, Jolana: Der Reflex der sozialen Gruppen in der Volksprosa	99
Habovštiak, Anton: Über die „Leinwandhändlersprache“ im oberen Orava-Gebiet	103
Bandić, Dušan: Zur Forschung der Wertorientierung eines wissenschaftlichen Instituts als einer spezifischen sozialen Gruppe	111
Frolec, Václav: Die Mikrostruktur der traditionellen lokalen Gemeinschaft in Böhmen und in Mähren im 19. Jhd	117
Kovačevićová, Soňa: Das Gesellschaftsleben in der Stadt Liptovský Mikuláš in den J. 1830–1945	135
Langer, Jiří: Die Bedeutung der sozialen Umwelt für die kulturelle Differenzierung in der Siedlungsentwicklung	150
Podoba, Juraj: Der Reflex der sozialen Struktur in der Entwicklung der Baukultur und Wohnweise in der slowakischen Provinz	160
Štibrányiová, Tatiana: Zur Problematik der terri-	

torialen Gruppen	167
Méryová, Margita: Die alters- und soziale Differenzierung in lokaler Gemeinschaft	173
Kandert, Josef: Die Funktion der sog. besseren Familien in der Schaffung der Wertsysteme im mittelslowakischen Dorf	181
Škovierová, Zita: Gegenwärtigen Funktionen der Nachbarsgruppen	184
Paríková, Magdaléna: Die Stellung und Funktionen der Dienerschaft in der lokalen Gemeinschaft	191
Chorváthová, Lubica: Zur Frage des Einflusses des kirchlichen Lebens auf die Formung von Interessengruppen der Lokalgemeinschaft in der Slowakei in der 1. Hälfte des 20. Jahrhundert	194
Popelková, Katarína: Gesellschaftliche Anlässe und Gelegenheiten bei denen sich die Bewohner einer Kleinstadt in der Zwischenkriegszeit trafen	199
Beňušková, Zuzana: Der Hebammerberuf im kulturhistorischen Kontext	205
Falťanová, Lubica: Die Genossenschaftliche Handel und die lokale Gesellschaft	215
Sulitka, Andrej: Zur Differenzierung der Folkloretradition einer untergehenden Lokalgemeinschaft in einer national Gemischten Region	224
Michajlova, Kafa: Die Wandernden Sänger-Bettler als soziale Gruppe und ihre Funktionen in der Gesellschaft	230
Kiliánová, Gabriela: Bettler als eine soziale Gruppe und ihre Beziehungen zur lokalen Gemeinschaft	237
Luther, Daniel: Der Korso in Bratislava	247
Vanovičová, Zora: Folklorezyklen über humoristische Gestalten in der Stadt	253
Švecová, Soňa: Funktion des gesellschaftlichen Bewusstseins in der Formierung und Existenz der ethnographischen Gruppen in der Slowakei	257
Marušiaková, Jelena: Kleine ethnische Gruppen – ein Versuch um Klassifikation	262
Dubayová, Mária: Zur Problematik der Beziehungen der lokalen und ethnischen Zigeunergruppe	274
Mann, Arne B.: Die Ehepartnerwahl bei den Zigeuner-Romas in der Region Zips	278
Salner, Peter: Am Rande des Kolokviums	285
DISKUSSION	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – Anmerkungen zur Retrospektive	287
Luther, Daniel: Die wissenschaftliche Film und Videoaufnahme in Ethnofilm Čadca	292
Lužica, René: Etnofilm und die Fernsehprogramme über die Volkskultur	295
Diskussion auf der Freien Tribune des Ethnofilms Čadca 1988	298
Schlussprotokoll aus dem Filmwettbewerb Ethnofilm Čadca 1988	300
RUNDSCHAU	
Nachruf für Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Jubiläumsgross für Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Jubiläum von M. Kasper (Milan Leščák)	305

Konferenz „Zehn Jahre der institutionellen volkskundlichen Forschung in Südgemein“ (Jozef Liszka)	306
IX. Internationales Symposium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. Internationale Konferenz der Folkloristen in Bulgarien (Hana Hlôšková)	307
Vom Kinderbuch zur Märchenforschung (Viera Gašparíková)	308
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	

CONTENTS

TO THE FUNCTION OF SOCIAL GROUPS IN SHAPING THE SOCIAL CONSCIOUSNESS AND THE WAY OF LIFE – HISTORICAL AND ETHNOCULTURAL ASPECTS	
Filová, Božena: On ethnographical research of social groups	8
Sirovátka, Oldřich: The group, the people and the nation in the conception of folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Sexual and age differentiation in the wedding customs in Slovakia	19
Nikolić, Desanka: Authority and socialization of the individual in family	29
Radovanović, Miljana: Socialization in Serbian ethnography of 19th and the first half of 20th century	35
Ratica, Dušan: The role of old people in the family and in social life of the Slovak village	39
Onderčaninová, Andrea: Social contacts of old people at the present time	45
Beneš, Bohuslav: The influence of the tradition on the rise and shaping of groups in the children's folklore	51
Profantová, Zuzana: Generation as a determinant in the transmission and tradition of folklore genre	55
Slavkovský, Peter: Seasonal workers as a social group	65
Kalavský, Michal: The social origin of artisan's apprentices and the contractual relationships in the chosen regions of Slovakia within the years 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: The function of a subsidiary association in mining village	83
Kardošová, Monika: Craftsmen as a professional group and their significance for the social life in town in the interwar period	91
Daruľová, Jolana: The reflection of social groups in folk prose	99
Habovštiak, Anton: The secret language of upper-Oravian linen-dealers as the expression of their group distinction	103
Bandić, Dušan: To the study of value orientation of a scientific institution as a specific social group	111
Frolec, Václav: Microstructure of the traditional local community in Bohemia and Moravia in the 19th century	117
Kovačevićová, Soňa: The life of associations in Liptovský Mikuláš within the years 1830–1945	135

Langer, Jiří: The significance of social environment for the cultural differentiation in the development of settlement	150	Švecová, Soňa: The function of social consciousness in the shaping and existence of ethnographical groups in Slovakia	257
Podoba, Juraj: The reflection of social structure in the development of building culture and dwelling in the Slovak villages	160	Marušiaková, Jelena: Small ethnic groups – an attempt at the internal classification	262
Méryová, Margita: The age and social differentiation of the local community (based on the example of dancing life)	167	Dubayová, Mária: To the problems of the relations between the gipsy local and the gipsy ethnic group	274
Štibrányiová, Tatiana: To the problems of the territory groups (on the example of a new-ground settlement Valaská Belá)	173	Mann, Arne, B.: Choice of marital partner in Gipsies-Roma in the region of Spiš	278
Kandert, Josef: The function of the so-called better families in creating the value systems in the village of central Slovakia	181	Salner, Peter: Remarks on Colloquy	285
Škovierová, Zita: The present-day functions of neighbour groups	184	DISCUSSION	
Paríková, Magdaléna: The position and function of servants in local community	191	Leščák, Milan: Ethnofilm Čadca – Retrospective Remarks	287
Chorváthová, Lubica: To the question of influence of the religious life on shaping the interest groups of the local community of Slovakia in the first half of 20th century	194	Urban, Milan: Films about Folk Cultur and Ethnofilm Čadca	292
Popelková, Katarína: Social occasions of meeting the inhabitants in a small town in the inter-war period	199	Luther Daniel: Scientific film and Video-record on the Ethnofilm Čadca	294
Beňušková, Zuzana: The profession of midwives in the cultural and historical context	205	Lužica, René: Ethnofilm and television programms about folk cultur	295
Falánová, Lubica: The cooperative trade and local community	215	Discussion on free tribune of Ethnofilm Čadca 1988	298
Sulitka, Andrej: To the differentiation of folklore traditions of the extinguishing local community in the region with mixed nationalities	224	The final protocol from the session of the Jury of Ethnofilm Čadca 1988	300
Michajlova, Kaťa: Itinerant singers-beggars as a social group and their function in society	230	REVIEWS	
Kiliánová, Gabriela: Beggars as a social group and their relations to the local community	237	After Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Luther, Daniel: The Bratislava promenade in the past	247	Salutation to the anniversary of Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Vanovičová, Zora: To the social function of folklore characters in the town	253	To the anniversary of M. Kasper (Milan Leščák)	305
		The Conference entitled “Ten years of the institutional ethnographic research of south Gemer region (Jozef Liszka)	306
		The IXth International Symposium of Ethnographia, Pannonica (Juraj Podoba)	306
		The VIIIth International Conference of folklorists in Bulgaria (Hana Hlôšková)	307
		From children’s books to the investigation of fairy-tales (Viera Gašpariková)	308
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	

FUNKCIE SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNOKULTÚRNE ASPEKTY

V dvojčísle 1–2/1990 časopisu Slovenský národopis sprístupňujeme súbor príspevkov, orientovaných na spoznávanie funkcií spoločenských skupín pri formovaní spoločenského vedomia a spôsobu života, a to z historických a etnokultúrnych aspektov bádania. Väčšina príspevkov odznela na vedeckom kolokviu, venovanom tejto výskumnej úlohe (Piešťany, 29. V. – 1. VI. 1989) a zachováva si i v publikačnom spracovaní charakter potrebný pre spoločné kolokviálne overovanie a precizovanie poznatkov. Niektoré príspevky vznikli dodatočne na objednávku redakcie (D. Nikoličová, M. Radovanovičová, D. Bandič, A. Habovštiak, J. Marušiaková).

Kolokvium nadviazalo na cyklus pracovných stretnutí a seminárov Národopisného ústavu SAV k danej problematike. Znamenalo prvú etapu jej zmapovania z hľadiska poznávacích cieľov etnografickej a folkloristickej vedy. Takýto cieľ si kladie i dvojčíslo, ktorým výsledky riešenia sprístupňujeme. Novembrový prudký zvrät spoločenských pomerov v našej vlasti, otvárajúci pozitívne predpoklady pre reálne uplatnenie demokracie v živote jednotlivca a celej spoločnosti, znamená i pre etnografiu a folkloristiku rozšírený priestor uplatnenia jej poznatkov. Znamená pre ňu výzvu pravdivými analýzami spoločenskej skutočnosti z hľadiska jej historických a etnokultúrnych determinácií prispievať k jej hlbšiemu poznávaniu a najmä zdokonaľovaniu. Redakcia časopisu Slovenský národopis víta a prijíma túto výzvu. Je presvedčená, že i súbor príspevkov nášho dvojčísla – pripravených ešte pred novembrovými udalosťami 1989 – naznačuje, že etnografia a folkloristika u nás má pre pravdivé a nezužované vedecké zhodnocovanie vývinu spoločnosti vlastné pozitívne skúsenosti a východiská s cieľom humanizovať ju, ktoré sa v našom časopise odrážalo už v predchádzajúcom období.

REDAKCIA

DRUŽSTEVNÝ OBCHOD A LOKÁLNE SPOLOČENSTVO

LUBICA FALŤANOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Obchodné dianie v predsociálnom období vytváralo nepochybne významnú základňu, ktorá podmienovala spôsob života jednotlivca a ovplyvňovala zároveň ekonomický a sociálno-kultúrny profil lokálneho spoločenstva. Tovarová výmena okrem toho na základe svojho pôsobenia a fungovania v teritoriálnych súvislostiach patrila k fenoménom vytvárajúcim regionálnu špecifikáciu spôsobu života kraja. Národopis na Slovensku sa doposiaľ zameriaval v súvislosti s výskumom obchodu spravidla na tradičné ľudové obchodné zamestnania, i to zväčša v spojitosti s okruhom otázok domácej výroby, resp. ľudových remesiel. V národopisných výskumoch našli osobitnú pozornosť čiastočne špecifické formy výmeny tovaru – trhy a jarmoky. S rozvojom národopisu mesta, zaznamenanom v poslednom období (od začiatku osemdesiatych rokov), sa objekt záujmu rozšíril i o mestských obchodníkov. Samozrejme, vývin záujmu národopisu o obchod, analýza materiálovej bázy a s celou problematikou späté metodologické otázky, tvoria problém oveľa zložitejší a obsiahlejší ako sme tu naznačili a vyžaduje si tomu zodpovedajúcu pozornosť mimo uvádzaného príspevku. Stručným náčrtom hlavných tendencií sa pokúsime osvetliť problematiku družstevného obchodu a jeho vplyvu na život lokálnych spoločenstiev, ktorá doposiaľ nebola v centre pozornosti bádateľského úsilia slovenského národopisu.

Príspevok sa zaoberá – vo vzťahu družstevný obchod a lokálne spoločenstvo – a) definovaním inštitúcie družstva, najmä v spojitosti s jeho vymedzením ako typu združenia, b) charakteristikou hlavných vývinových tendencií a podmienok rozvoja družstevníctva, c) potravnými družstvami na vidieku najmä v 1. pol. 20. stor. ako hlavným

typom družstevného obchodu na Slovensku v sledovanom období a ich ekonomickým a mimoekonomickým postavením v rámci lokálneho spoločenstva.

Na osvetlenie významu družstevných foriem obchodu v živote jednotlivca a sociálnych skupín a ich vzťahu k sociálnemu prostrediu je predovšetkým potrebné ozrejmiť si samotný pojem „družstvo“. Už v prvých prácach publikovaných na Slovensku, ktorých autori sa snažili súhrnne spracovať vývin družstevníctva, sa objavujú i snahy o vymedzenie základných formálnych znakov viažúcich sa na funkcie a členstvo v nich v komparácii s ďalšími typmi nedružstevných združení. Autori prác sú často činovníci a aktívni funkcionári ústredných zväzov družstiev (napr. F. Houdek, J. M. Milov).¹ Napr. spomínaný F. Houdek sa vo svojej monografii o družstvách zaoberá charakterizovaním viacerých typov združení – cechov, spolkov, účastinných spoločností a družstiev a i.² Rôznorodá organizačná štruktúra a funkcie jednotlivých združení („zriadenie týchto spolčení, ich právny podklad a ich účel je rozličný“) ako autor uvádza, dáva mu podklad napr. na rozlišovanie družstiev od spolkov, kde tie druhé majú podľa neho svoju formu organizácie a ich účel je buď cirkevný, osvetový, spoločenský, športový, dobročinný atď. a vylučuje sa ich zárobková činnosť. Pre autora je dôležité porovnanie družstiev s účastinnými spoločnosťami ako typom zárobkového združenia: v prípade družstiev ide o spolčenie osôb (z týchto dôvodov podiely družstva reprezentujú zvyčajne nízke sumy), kým u účastinárskych spoločností ide o združenie kapitálu. Rozdiely sú i v podmienkach členstva: na rozdiel od účastinárskych spoločností môžu členovia z družstva kedykoľvek vystúpiť s vyplatením

protiľhodnoty podielu. Do družstva na rozdiel od porovňávaného združenia môžu členovia kedykoľvek vstupovať (podielový kapitál sa mení); funkcionári družstva sa volia spomedzi členov bez ohľadu na počet podielov. Z teritoriálneho hľadiska je obvod družstva obmedzený obvykle na jednu obec, ale nie je vylúčené spojenie dvoch – troch susediacich obcí. Okrem toho F. Houdek zdôrazňuje nevyhnutnosť spolupráce členov s družstvom, čo považuje za ťažisko družstevného združenia (v porovňávanom združení sa nevyskytuje).

Uvedená charakteristika ako i údaje ďalších autorov (predovšetkým predstaviteľov družstevnej ekonomie) zaoberajúcich sa družstevníctvom, objasňujú princíp družstva na základe jeho organizačnej štruktúry a jeho základnej funkcie. Z tohto hľadiska prinášajú práce venované tomuto obdobiu bohatý a rozsiahly materiál. Jeho aplikácia do porovňavej a interpretačnej etnografickej roviny – v tomto prípade premietnutie do oblasti spoločenských skupín a lokálneho spoločenstva – je možná poznaním teoretických východísk spomínaných problémov. Predovšetkým sociologická veda prispieva ku komplexnosti chápania družstiev, a to ich sledovaním ako sociálneho fenoménu. Záujem sociológov o problematiku družstiev spadá do oblasti záujmov o otázky združení a spoločenských skupín.

Spomedzi širokej škály typológií vybudovaných na rozmanitých prístupoch vymedzenia spoločenských skupín uvádzame spôsob charakteristiky združení (v tom i družstiev) založený na troch základných úrovniach: 1. štrukturálnej, 2. funkčnej, 3. predmetovej či cieľovej.³ V štruktúre majú najväčší význam nasledovné prvky: a) vzťahy združení so širšou spoločnosťou, b) skladba členov, c) druh riadenia združení. Podľa vymedzenia združení na základe vzťahov k spoločnosti na verejné a prívátne, družstvá patria k verejným (príp. oficiálnym) združeniam, ktoré udržujú trvale regulovanú vonkajšiu kontrolu so spoločenským prostredím. Znamená to, že družstvá majú všeobecne právne regulované vzťahy so spoločenským prostredím a patria k tzv. združeniam formálnym (kým obyčajové združenia chápeme ako neformálne). Podľa charakteristiky formálnych združení podmienkou ich existencie je taktiež sformalizovaný systém vnútorných vzťahov so systémom rolí, pozícií, úloh a postupov činností, ktoré určuje písomne sformulovaný štatút družstva. Z hľadiska početnosti členstva družstvá patria do skupiny združení s neobmedzeným počtom členov. Z hľadiska kvalitatívnej skladby

členstva družstvá sú zaraďované k všeobecným združeniam, t. z. k takým, do ktorých môže vstúpiť člen širšej spoločnosti (na rozdiel od kvalifikovaných), v ktorej družstvo (združenie) pôsobí. Čo sa týka druhu vedenia, začleňujú sa družstvá v sledovanom období pôvodne k demokratickým typom, ktoré boli založené na celkovo všeobecnom práve volieb vedenia združení. Z hľadiska vymedzenia funkcií je významný spôsob určenia podľa predmetu či cieľa, oblasti pôsobenia združenia. V tomto zmysle sa považuje družstvo podľa jeho prvotného cieľa za združenie hospodárske. Popritom spĺňa celý rad mimoekonomických funkcií.⁴ Uvedené charakteristiky družstiev predstavujú vybrané príklady postupov pri ich definovaní a začlenení v rámci spoločenských skupín. Je zjavné, že družstvo predstavuje zložitú spoločenskú skupinu s celým radom prvkov a funkcií.

Predpokladáme, že k pochopeniu princípu družstevného diania je nevyhnutné zároveň uviesť niekoľko zásadných vývinových faktov. Vznik družstiev na Slovensku súvisí so silným rozvojom družstevníctva, ktorý nastal v Európe od 19. stor. Družstevníctvo vo svojich počiatkoch ideovo vychádzalo z utopického socializmu, pod vplyvom ktorého mali družstvá určiť novú formu kolektívneho života a ich činnosť mala slúžiť na prekonanie daných spoločenských podmienok. Za počiatkový krok v rozvoji družstevníctva sa považuje založenie družstva spotrebiteľov v r. 1844 miestnymi tkáčmi v anglickom Rochdale. Prvenstvo v družstevnom hnutí na Slovensku sa prikladá úvernému družstvu založenému 9. februára 1845 učiteľom Samuelom Jurkovičom v Sobotišti (okr. Senica) pod názvom *G a z d o v s k ý s p o l o k*. Spočiatku vznikali družstvá na Slovensku neorganizovane a nezávisle od seba. Od r. 1898 ich rozvoj usmerňovali družstevné centrály a zväzy.⁵ Koncom 19. stor., i zásluhou prvých uhorských zákonov o vytváraní spolkov z r. 1875 a 1898, sa rozvoj družstevníctva zintenzívnil. Skutočný rozmach družstevného hnutia nastal v období po vzniku ČSR. Na ilustráciu, tesne po ukončení 1. svetovej vojny bolo na Slovensku 1146 družstiev rôzneho druhu, v r. 1936 dosiahli počet 2543.⁶ V priebehu vývoja sa vytvorilo viacero druhov družstiev: úverných, potravných, skladištných, mliekárskych, liehovarníckych, ovocinárskych, lesných, dobytčích, roľníckych vzájomných pokladníc, živnostenských a zamestnaneckých družstiev.

V družstevnom obchode zohrali najvýznamnejšiu úlohu potravné družstvá. Zároveň potravné a úverné družstvá predstavovali najrozšírenejší typ družstevného združenia na Slovensku. Pre

zaujímavosť uvádzame niekoľko kvantitatívnych ukazovateľov k vývoju potravných družstiev: v r. 1919 z celkového počtu 1146 rôznych družstiev 595 (52 %) bolo potravných; v r. 1938 bolo na Slovensku 2251 družstiev, z toho potravných 983 (44 %). Rôznorodosti sociálnej štruktúry lokálneho spoločenstva zodpovedala i sociálna stratifikácia družstevného členstva. Svedčí o tom i štatistika členstva potravných družstiev na Slovensku za r. 1943, podľa ktorej tieto z celkového počtu 157 409 členov združovali 84 420 roľníkov, 173 statkárov, 28 024 robotníkov, 654 kňazov, 1752 učiteľov, 8283 štátnych, verejných a súkromných zamestnancov, 13 497 živnostníkov, 214 slobodných zamestnaní, 16 412 domácich (roľnícky, robotnícky) a príslušníkov ďalších sociálnych skupín.⁸ Obchodom sa zaoberali i niektoré nákupno-výrobné (napr. ovocinárske, zeleninárske, vinohradnícke) a živnostenské družstvá i robotnícke konzumné družstvá.

Dôležitým medzníkom rozvoja družstevného obchodu bolo založenie prvého potravného družstva na Slovensku vo Veľkej Revúci v r. 1869. V jeho stanovách ako hlavný cieľ bolo „sprostredkovať zásobovanie hlavne svojich členov a nakoľko prostriedky spolku dovoľia i obecenstvo dobrými potravnými článkami a článkami domácich potriebností, pri zachovávaní zákonov a vrchnostenských nariadení za cenu miestnej alebo sklepej ceny lacnejšie“. Na osvetlenie mechanizmu realizovania družstevných myšlienok v lokálnom spoločenstve, možno uviesť, že družstvo vzniklo bezprostredne na podnet miestnej inteligencie (S. Ormis, A. H. Škultéty atď.) po oboznámení sa so zásadami rochdalského potravného družstva z článku časopisu Hlásnik.⁹ S rôznymi lokálnymi obmenami si jednotlivé, postupne zakladané potravné družstvá na Slovensku v stanovách zachovávali základnú osnovu, ktorú obsahovalo družstvo v Rochdale. Družstevná činnosť rochdalského družstva spočívala na 7 zásadách: 1. otvoreného členstva v družstve, 2. demokratickej kontroly (samosprávy), 3. nákupnej náhrady, 4. obmedzeného úrokovania kapitálu (podielov), 5. politickej a náboženskej neutrálnosti, 6. predaja za hotové, 7. spoločensko-výchovnej činnosti.¹⁰

Iniciátori, propagátori a spoluzakladatelia potravných družstiev patrili spravidla k miestnej inteligencii (bola medzi nimi napr. i T. Vansová-spisovateľka, spoluzakladateľka potravného družstva na Píle, okr. Lučenec).¹¹ Z hľadiska sídelného potravného družstvá vznikali na vidieku a v malých mestečkách. Ochrana vidieckych spotrebiteľov bola vzhľadom na kvalitu zásobovania tovarom

dennej potreby aktuálna. Na jednej strane družstevné hnutie malo za cieľ budovať sieť predajní v miestach, kde tieto služby z rôznych dôvodov chýbali (napr. v odľahlých lokalitách), na strane druhej *svojpomocné* zásobovanie tovarom dennej potreby malo konkurovať monopolnému, úžerníckemu a predražovanému predaju miestnych obchodníkov. V tomto zmysle plnili potravné družstvá voči jednotlivcom a lokálnemu spoločenstvu sociálnu funkciu. Potravné družstvá, zakladané v jednotlivých sídelných jednotkách, aktivizovali jednotlivcov a lokálne spoločenstvo v rôznych rovinách.

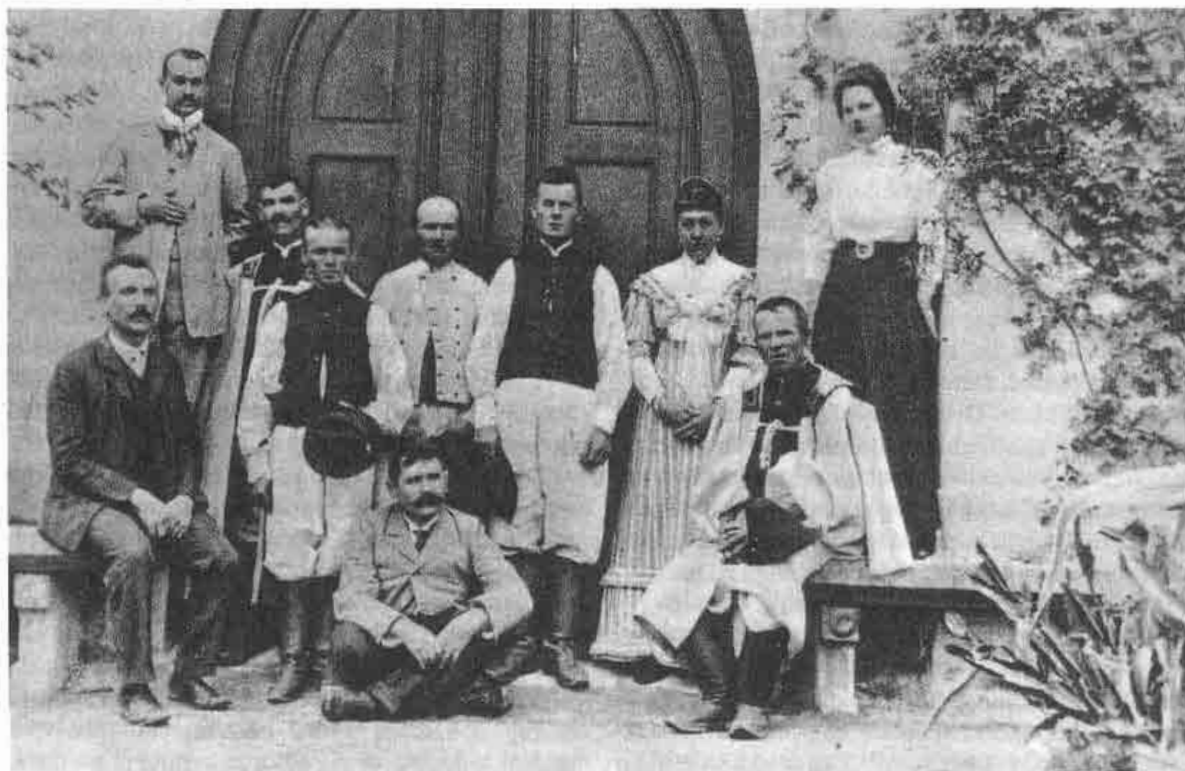
Sledovaný typ združenia, v závislosti od jeho jednotlivých vývinových období, na základe svojej organizačnej štruktúry a zásad, pôsobil tak v sociálno-ekonomickej oblasti, ako i v oblasti mimoekonomickej (sociálno-integračnej, spoločensko-kultúrnej, výchovno-vzdelávacej) lokálneho spoločenstva. V neposlednej miere ich postavenie v lokálnom spoločenstve dokumentujú i kvantifikačné ukazovatele, s tým, ako sme už uviedli, že počet členov nebol stabilný. Napr. v Hájnikoch (od r. 1960 súčasť obce Sliač, okr. Zvolen) pri založení potravného družstva bolo 40 členov, vo Veľkých Šenkviaciach (od r. 1964 súčasť obce Šenkvice, okr. Bratislava-vidiek) bolo v zakladajúcom r. 1913 140 členov, v r. 1943 519 členov, v Slaskej (okr. Žiar nad Hronom) v r. založenia 1936 40 členov, v r. 1941 140 členov. V zakladajúcom r. 1919 v Kuchyni (okr. Bratislava-vidiek) 200 členov, v Sološnici (okr. Senica) r. 1920 novozaložené združenie malo 212 členov, v r. 1938 223.¹² Aký bol pomer medzi veľkosťou združenia a lokálnym spoločenstvom, možno približne ilustrovať údajmi o počte členov v družstve a počtom domových čísiel. Tieto údaje, konkr. z Chyžného (okr. Rimavská Sobota) hovočia, že v čase založenia družstva, v r. 1907, malo 100 členov, pre porovnanie obec mala v tom čase 119 domových čísiel.

Z hľadiska veľkosti družstva možno hovoriť o všeobecne rozšírenej sociálnej skupine v lokálnom spoločenstve. Tvrdenie o určitej rovnováhe medzi veľkosťou družstva a lokálneho spoločenstva možno odôvodniť i fungovaním využívania výhod členstva. Družstevné členstvo sa evidovalo síce podľa jednotlivcov, jeho ekonomické výhody v praxi však užívala celá rodina. Konkrétne, na nákupnú knižku, ktorú obdržal člen družstva, gazda, a do ktorej pri nákupe vedúci či predavač družstevného obchodu zaznamenal peňažnú čiastku zodpovedajúcu zakúpenému tovaru, obhospodarovala spravidla žena-gazdiná, ktorá obstaráva-

Družstevníčky z Čáčova už nakúpily vo svojom potravnom družstve

Budova Potravného a úverného družstva v Čáčove, okr. Senica v 1. pol. 20. stor. Repro I. Teluch

Členovia družstevnej správy a družstevného výboru Potravného družstva v Brodzanoch, okr. Topoľčany r. 1907, založeného r. 1898. Repro I. Teluch

la rodinné nákupy. Takisto ostatní členovia rodiny mali také isté právo predložiť nákupnú knižku pri odbere tovaru na zaznamenanie zaplatenej čiastky. Z úhrnného nákupu bola koncoročne alebo polročne poskytnutá niekoľkopercentná čiastka (3 % – 5 %) vo forme zľavy (nákupnej náhrady), v hodnote ktorej si mohol člen družstva vybrať tovar. Okrem toho bola možnosť nákupu v družstevnom obchode poskytovaná bez uvedených sociálno-ekonomických výhod i nečlenom družstva.

V jednotlivých obciach pôsobili zvyčajne viaceré družstvá: okrem potravných všeobecne rozšírenými boli i úverné družstvá. V porovnaní s nimi sa v menšej miere vyskytovali liehovarnícke, ovocinárske, zeleninárske, vodné, dobytie, či iné družstvá. Napr. v Spišských Vlachoch (okr. Spišská Nová Ves) pracovali tri družstvá: úverné od r. 1932 (v tom istom r. 195 členov), roľnícky družstevný liehovar od r. 1935 (združoval roľníkov z desiatich okolitých obcí – spolu 85 členov), potravné od r. 1936 (v r. 1937 malo 97 členov). V Chyžnom pracovalo popri potravnom družstve úverné družstvo od r. 1925 (v roku založenia malo 63 členov), mliekárske družstvo od r. 1933 s 88 členmi. V Lieskovci (od r. 1960 sa obec stala súčasťou Dubnice nad Váhom – okr. Považská Bystrica) sa založilo okrem potravného (r. 1918 so 174 členmi) a úverného družstva (v r. 1923 s 231 členmi) i vodné družstvo v r. 1927 na realizáciu odvodňovacích prác. V Lábe (okr. Bratislava-vidiek) pracovali spolu 4 družstvá: úverné od r. 1921, mliekárske od r. 1924, potravné založené r. 1927 a od r. 1939 i zeleninárske družstvo. Podlužany (okr. Topoľčany) zaznamenali vo svojom vývoji 5 družstiev: potravné od r. 1911 (362 členov), úverné založené r. 1922 (545 členov), vodné, ktoré pracovalo od r. 1928 s 505 členmi, roľnícky družstevný liehovar založený r. 1934 (150 členov) a lesné družstvo od r. 1938 (48 členov).

Najrozšírenejšie bolo súbežné vystupovanie potravného a úverného družstva, ktoré z hľadiska členstva boli viac či menej identické. Vo vzťahu k lokálnemu spoločenstvu sa ich vzájomná spolupráca realizovala na základe spoločných finančných dotácií v oblasti verejnoprospešného a hospodárskeho zveľaďovania sídiel. Spoluúčasť potravného družstva na lokálnej ekonomike sa prejavovala prostredníctvom vplyvu na sociálno-ekonomickú aktivitu jednotlivca (zaplatením vstupného podielu, využívaním nákupných náhrad, nákupu bez úveru, využívaním zásobovania tovarom dennej potreby členmi i nečlenmi, ktoré

podľa optimálneho dodržiavania zásad družstva malo byť kvalitné) a postupne s rozvojom finančných fondov družstiev, ako sme už spomenuli, verejnoprospešnými investíciami v rámci lokality. Išlo o investície, ktoré prispievali k hospodárskemu a cirkevnému rozvoju a k zlepšeniu podmienok v oblasti miestneho školstva. Šťasti išlo i o spoluinvestície s ostatnými združeniami obce. V oblasti poľnohospodárstva sa podieľali na jeho mechanizácii kúpou poľnohospodárskych strojov. Na ilustráciu, napr. družstvo v Budmericiach (okres Bratislava-vidiek) za obdobie svojej 40 ročnej činnosti zakúpilo pre svojich členov mostovú váhu, čistiaci stroj na obilie, darovalo finančný obnos cirkvi, osobitne i na stavbu ohrady cintorína, okrem toho zakúpilo družstevný rádioprijímač a verejné zosilňovacie zariadenie s miestnym rozhlasom. Ďalej napr. potravné družstvo v Selciach zakúpilo r. 1940 pre obec šrotovník zrna a elektrický motor používaný pri šrotovaní a pri mlátení obilia. Takisto družstvo v Turčoku (okr. Rožňava – založené r. 1906) r. 1929 kúpilo pre členov čističku zrna, v r. 1931 na základe dohody s obcou sa finančne podieľalo na jej elektrifikácii, v r. 1934 kúpilo šrotovník na elektrický pohon, okrem toho finančne prispelo školstvu a na prestavbu kostola, na stavbu miestnej cesty a na zavedenie telefónneho spojenia (subvencia spolu s úverným družstvom, obcou a spolkom bývalých urbarialistov).

Potravné družstvá prispievali miestnej cirkvi finančnými obnosmi, spravidla konkrétne určenými na rôzne akcie, napr. podieľali sa na kúpe zvonov, na zakúpení pozemku za účelom rozšírenia miestneho cintorína, pri stavebných opravách kostola a fary a pod. Miestnemu školstvu poskytovali finančné dary pri stavbe školy, takisto pri rôznych stavebných úpravách. Rozšírené bolo podporovanie hasičského zboru, najčastejšie obnosom na zakúpenie hasičskej striekačky. Vyskytovali sa i prípady iných verejnoprospešných aktivít – napr. finančnou podporou pri výstavbe vojenských pomníkov (Krásna nad Hornádom).

Sociálno-integračné momenty vyplývajúce z organizačných a *vojpomocných zásad družstiev* boli založené na myšlienke kolektívnosti, ktorá určovala jednu z významných črt družstevného hnutia, akou bol intenzívny osobný kontakt a spolupráca medzi členmi družstva. Tento cieľ sa realizoval v procese spolužitia a spolupráce členov. Spolupráca družstevníkov prebiehala od momentu zakladania družstva (zakladajúcim zhromaždením), na rôznych schôdzach – napr. na znovuzískaní členov, valných zhromaždeniach, družstevných

Družstevný dom v Sološnici, okr. Senica. Repro I. Teluch. Vybudovaný r. 1927. Budova mala v tom období výčapnú a obchodnú miestnosť, hostovskú izbu, byt pre vedúceho obchodu, kultúrnu miestnosť, miestnosť pre úverné družstvo a skladište.

slávnostiach. Dôležitá bola v tomto smere zakladajúca schôdza, ktorá obsahovala oboznámenie sa s podmienkami združenia, voľbu funkcionárov, upresnenie plánov na zabezpečenie predajnej miestnosti.

Významné integračné prvky možno dokumentovať napr. zo zakladania potravného družstva v Slaskej. Vzhľadom na zlú kvalitu prístupovej cesty do obce družstevníci zabezpečovali ešte v r. 1943 dovoz tovaru vlastnými povozmi. V tej istej obci družstevníci zabezpečili bezplatne povoznícke a remeselnícke práce pri výstavbe družstevného domu. Stavebný náklad bol hradený zo zbierky členov. Bezplatné svojpomocné vykonávanie prác pri stavbe družstevného domu patrilo k všeobecne rozšíreným sociálno-integračným javom. Späťne pôsobila táto činnosť na ekonomickú situáciu družstva, keďže suma za vykonanú prácu vo výške odpracovaných hodín, často stanovených podľa podielov členov, sa pripisovala na účet členských podielov. Vyskytovali sa i prípady zabezpečenia jedného z finančných obnosov na stavbu družstevného domu odpísaním členských nákupných náhrad. Napr. v Červenom Hrádku (okres Nitra), keďže družstvo vzniklo v r. 1905, takýmto spôsobom v r. 1927 postavili družstevný dom.

Družstevníctvo nesporne pozitívne prispelo k spoločensko-kultúrnemu rozvoju lokálneho spoločenstva. Významným prvkom v tomto smere

bola predovšetkým výstavba už spomínaných družstevných (kultúrnych) domov, a to tak z pohľadu architektonického, ako i z hľadiska spoločensko-kultúrneho života v obci. Potravné družstvá v začiatkoch svojej existencie umiestňovali svoje predajne rozmanitými spôsobmi podľa miestnych podmienok. Zabezpečovali ich napr. odkúpením obchodných miestností od súkromných obchodníkov, príp. v počiatkoch predávali v prenajatých miestnostiach. Napríklad v Chyžnom v dome, v ktorom bývali obecní pastieri. V Kvačanoch (okres Prešov) r. 1896 pri založení družstva umiestnili predajné miestnosti v súkromnom dome. V Kľušove (okres Bardejov) družstvo založené r. 1911 začalo s predajom až po svojpomocnej výstavbe družstevného domu r. 1912.

V predajnej miestnosti sa často nachádzal i výčap, príp. k predajnej miestnosti bola pristavená krčma (napr. v Sačurove, okr. Vranov nad Topľou). Obvykle po niekoľkoročnom fungovaní sa snažili družstvá o výstavbu priestorov a budov, podľa názvu označených ako družstevné domy.

V r. 1924 novovystavaná budova družstva v obci Chyžné mala tieto priestory: obchodnú miestnosť, hostinskú miestnosť, kultúrnu sálu so vstupnou miestnosťou, miestnosť, určenú na jatky, trojpriestorový byt pre vedúceho obchodu. Obvykle prestavbami sa postupne priestorové členenie družstevných budov menilo. Napr. v uvádza-

nom Chyžnom sa ku kultúrnej miestnosti pristavilo o 2 roky neskôr javisko. V Obyciach (okr. Nitra) bol družstevný jednopodlažný dom vystavaný v r. 1933 v spolupráci potravného a úverného družstva. Nachádzala sa v ňom na 1. poschodí divadelná (prednášková) miestnosť (sála), miestnosť pre družstevnú a obecnú knižnicu, kancelária s čakárňou. Na prízemí bola umiestnená jatka, chladiareň a hostovská izba, na dvore krytá kolkáreň. Budova potravného družstva v Budmericiach (okr. Bratislava-vidiek) z r. 1920 mala obchodné miestnosti na prízemí, na celom prvom poschodí sa nachádzala divadelná (prednášková) sála. Družstevná budova v Sološnici, okr. Senica (postavená v r. 1927) pozostávala z obchodnej a výčapnej miestnosti, z hostovskej izby, bytu obchodného vedúceho, z kultúrnej miestnosti, skladísk a z miestnosti prenajatej úvernému družstvu. Vo Važci (okr. Lipt. Mikuláš), významnom turistickom stredisku sledovaného obdobia, potravné družstvo vybudovalo v r. 1929 družstevnú budovu s obchodom spolu s jedálňou a izbami za účelom stravovania a ubytovania turistov. Družstevné domy patrili k novým stavebným prvkom zástavby a pričlenili sa k architektonickým dominantám dediny. Ich rozmach možno dokumentovať údajom, podľa ktorého v r. 1947 okolo 500 potravných družstiev malo kultúrnu sálu s javiskom.¹³

Vybudovanie kultúrnych domov s javiskom kontinuálne podmieňovalo lokálny rozvoj spoločenských, kultúrnych a rodinných akcií organizovaných na báze družstva a ďalších lokálnych združení. Družstvá k týmto účelom prepožičiavali kultúrne miestnosti. Uskutočňovali sa v nich hospodárske schôdze, valné zhromaždenia, rôzne prednášky, divadelné predstavenia, školské majálesy, tanečné zábavy, svadby. V niektorých prípadoch boli poskytované ako učebne základnej školy. Osobitne jubilejné valné zhromaždenia za širokej účasti družstevníkov obsahovali bohatú štruktúru spoločensko-kultúrnych prvkov. Slávností sa zúčastňovali vedúci funkcionári nadradených orgánov, družstevní predstavitelia z blízkeho

okolía a miestni členovia družstva. Obsahovo slávnosti pozostávali z prejavov z histórie a hodnotenia družstva, kultúrneho programu. Napr. v Krásnej nad Hornádom r. 1935 súčasťou programu bola recitácia školskej mládeže, divadelná scénka a premietnutie filmov.

Pre kultúrny rozvoj obce malo význam i zakladanie družstevných knižníc. Napr. potravné družstvo v Obyciach, už o štyri roky po svojom založení, vybavilo svoju novozaloženú knižnicu 60 titulmi a časopismi Slovenský Denník a Slovenský týždenník. Družstevná knižnica v Lieskovci, tak ako i ďalšie knižnice tohto typu, odoberala Hospodársky obzor, Hospodársky kalendár a knihy vydávané Ústredným družstvom. K populárnemu čítaniu v tejto obci patrili kalendáre Družstevná rodina (každoročná objednávka činila v obci 300 kusov), Hospodársky vreckový kalendár (objednaných bolo ročne 32 kusov).¹⁴ Časopisy Hospodársky obzor a Roľnícke noviny odoberali všetky potravné družstvá pričlenené k Ústrednému družstvu.

O prenikanie masmédií do sídiel sa zaslúžili družstvá umiestnením rozhlasu v miestnosti družstevného domu, prístupnej záujemcom. K výchovno-vzdelávacím prvkom patrili i kurzy pre funkcionárov družstiev. Prvý kurz, uskutočnený r. 1920 v Banskej Bystrici, sústredil vedúcich obchodov a funkcionárov potravných družstiev zo Zvolenskej, Bratislavskej a Gemerskej župy. Postupne sa kurzy uskutočňovali vždy pre určitý obvod.

Vývoj potravných družstiev, ako jedného z článkov družstevného obchodu, nebol vždy priamočiary a jednoduchý. Prvky kolektivismu, s v o j p o m o c i, ktoré tvorili základ družstevníctva, nenachádzali vždy pochopenie u časti obyvateľstva, ktorá videla v ňom možné ohrozenie svojich individuálnych záujmov. Po roku 1948 nastala nová etapa v rozvoji družstevníctva, ktorá by si vyžadovala výskum objasňujúci nové črty, ktoré družstevné hnutie po tomto období nadobudlo.

POZNÁMKY

1 HOUDEK, F.: Družstevné budovanie. Hospodárska a sociálna svojpomocná práca slovenského ľudu. Bratislava 1942. (Ďalej v príspevku uvádzame titul Družstevné budovanie); Ten istý: Storočnica slovenského družstevníctva. Dielo Samuela Jurkoviča.

Bratislava 1947. (Ďalej Storočnica); Ten istý: Roľník a jeho družstevníctvo. Bratislava 1939; Ten istý: Počiatky československého družstevníctva. Bratislava 1940; Ten istý: Rochdalskí tkáči – družstevní priekopníci. Bratislava 1942; HOUDEK, F. – MI-

- LOV, M. J.: Žena v družstevníctve. Bratislava 1944; MILOV, M. J.: Slovenské družstevníctvo v prehľade. Bratislava 1947.
- 2 HOUDEK, F.: Storočnica, s. 13–15.
 - 3 Členenie uvádza SOWA, K. Z.: Wstęp do socjologicznej teorie zrzeszeń. Warszawa 1988, s. 67. Začlenenie družstva v našom príspevku je podľa autorovej typológie, analyzovanej ním ďalej v citovanej publikácii na s. 67–84.
 - 4 Mimoekonomickú výchovno-vzdelávacou funkciou potravného družstva sa zaoberá SOWA, K. Z.: c. p., s. 147–150.
 - 5 V r. 1888 vznikla v Budapešti družstevná centrála Krajinské ústredie úverných družstiev a Hangya (Mravec), ktorá združovala asi 500 potravných družstiev na Slovensku. Zakladaním centrály a zväzov sa však oslabovala družstevná demokracia. V r. 1912 bolo založené zásluhou M. Hodžu takisto v Budapešti slovenské družstevné ústredie – Ústredné družstvo pre hospodárstvo a obchod. Sústreďovalo iba malú časť družstiev zo Slovenska. Od r. 1919 existovalo v Bratislave Ústredné družstvo. V r. 1924 bol z Ústredného družstva osamostatnený Zväz pre obchodnú činnosť. Z mnohých organizačných zmien v štruktúre zväzov v období ČSR možno spomenúť v r. 1934 založenie Národného ústredia potravných družstiev (NUPOD-u), ktoré sa zaoberalo zásobovaním potravných družstiev a výkupnou činnosťou. Od 30-tych rokov 20. stor. vznikali ďalšie zväzy – obilných skladíšť, mliekárskych družstiev, družstevných liehovarov, škrobárni a sušiarňí; vinohradníckych, ovocinárskych a lesných družstiev pre živnostenské družstvá. Podľa MILOV, M. J.: Slovenské družstevníctvo v prehľade, s. 55–56.
 - 6 MILOV, M. J.: c. p., s. 11.
 - 7 Tamtiež, s. 11, 12.
 - 8 Tamtiež, s. 58.
 - 9 Tamtiež, s. 53–54.
 - 10 SOWA, K. Z.: c. p., s. 152
 - 11 HOUDEK, F.–MILOV, M. J.: Žena v družstevníctve. C. d. v pozn. 1.
 - 12 Tieto i nasledovné údaje v ďalšej časti príspevku k vývoju potravných družstiev v jednotlivých lokalitách sú spracované podľa písomných spomienok funkcionárov družstiev, ktoré boli uverejňované v časopise Hospodársky obzor a v publikácii HOUDEK, F.: Družstevné budovanie). Čerpali sme z nasledovných príspevkov uverejnených v publikácii HOUDEK, F.: Družstevné budovanie; GREGOR, O.: Dejiny chýznianskych družstiev, s. 31–61; LUKÁČIK, J.: Úryvky z dejín obyčkových družstiev, s. 61–70; Družstevníctvo v Sološnici, s. 75–81; URBÁNEK, P.: 40-ročné družstevné jubileum v Pudmericiach, s. 70–75; POLGÁR, E.: Družstevný Lieskovec, s. 88–102; FUZÁK, L.: Družstevné Spišské Vlchy, s. 104–115; KRŇÁČ, L.: Družstvá vo Važci, s. 116–120; MILATA, A.: Naše štyri družstvá, s. 137–143; ZAJAC, ŠTEVKA, J.: Podlužany a ich družstvá, s. 144–165; SCHEFTSI, J.: Družstevníctvo v Sačurove, s. 185–186; KLIMO, M.: Naše družstvá v Turčoku, s. 214–223; BRŤKA, J.: Prvé kroky potravného družstva v Selciach, s. 293–296; 25 rokov Potravného družstva vo Verešvári, s. 306–307; ŠVERKA, A.: Potravné družstvo v Kľušove, s. 308–310; GALICA, P.: Z dejín potravného družstva v Kvačanoch, s. 315–322; TOPOLESKÝ, M.: Družstvá v Parchovanoch, s. 329–330; Š. H.: Tridsaťročie potravného družstva v Krásnej nad Hornádom. Ďalej sú údaje z príspevkov: FR. H.: Slaská – obec vzácnnej družstevnej obetavosti. Hospodársky obzor, 25, 1943, s. 110–112; 30-ročné jubileum Potravného družstva vo Veľkých Šenkviaciach. Hospodársky obzor, 25, 1943, č. 10, s. 158–159; Dejiny družstevníctva v Kuchyni. Hospodársky obzor, 25, 1943, č. 19, s. 313–314; 25 rokov potravného družstva v Hájnikoch. Hospodársky obzor, 25, 1943, č. 6, s. 7–8. Okresy obcí sú v texte uvádzané podľa súčasného administratívneho členenia.
 - 13 MILOV, M. J.: c. p., s. 58.
 - 14 Propagáciou družstevnej myšlienky zabezpečovalo Ústredné družstvo edičnou činnosťou a organizovaním distribúcie družstevných kníh a časopisov. Od r. 1919 vydáva dvojtyždenník Hospodársky obzor, od r. 1930 s roľníckou prílohou časopisu Roľnícke noviny. Okrem toho vydáva ročne Hospodársky kalendár a kalendár Družstevná rodina a od r. 1942 Detský družstevný kalendár.

КООПЕРАТИВНАЯ ТОРГОВЛЯ И МЕСТНОЕ ОБЩЕСТВО

Резюме

Статья посвящена проблематике кооперативного магазина (главным образом потребительских коопераций в первой пол. 20 в.), который сыграл важную роль в торговле в Словакии с 2 пол. 19 в. В соотношении кооперативный магазин – местное общество автор определяет кооператив с точки зрения общественных

групп как общественное, формальное, общее объединение с основной хозяйственной функцией. Их основание в Словакии исходило из кооперативных идей, которые начали распространяться и применяться в Европе в 1 пол. 20 века. Потребительские кооперации представляли собой наиболее распространенный тип

кооперативов кооперативной торговли в Словакии. Их развитие в Словакии началось образованием потребительской кооперации в поселке Велька Ревуца в 1869 г.; в 1919 г. было отмечено уже 595 потребительских коопераций (52 % из общего количества кооперативов), в 1938 г. это было 983. Они основывались в деревне и в маленьких городах. На практике, посредством собственного снабжения товаром ежедневного потребления и основанием собственных магазинов, они обеспечивали охрану потребителям перед местной ростовщицкой продажей индивидуальных торговцев.

Потребительские кооперации оказывали воздействие на местную экономику, и в то же время выполняли культурно-общественную, социально-интегрирующую и воспитательно-

образовательную функции в рамках местного общества.

Учредительные собрания, генеральные ассамблеи, юбилейные торжества с культурной программой, которые состоялись в кооперативных домах, построенные собственными силами кооперативов, оказывали влияние на общественную и культурную жизнь поселков. Кооперативные дома принадлежали к строительным элементам застройки и примкнули к архитектурным доминантам деревни. Кооперативы поощряли местное культурное развитие также основанием кооперативных библиотек и воспитательно-образовательными курсами для членов. Новый этап развития потребительских коопераций вообще начался после 1948 г.

DER GENOSSENSCHAFTLICHE HANDEL UND DIE LOKALE GESELLSCHAFT

Zusammenfassung

Die Autorin befaßt sich mit der Problematik des genossenschaftlichen Handels, hauptsächlich mit den Konsumgenossenschaften in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts, die im Handel der Slowakei von der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts an eine wichtige Rolle spielten. In der Beziehung – genossenschaftlicher Handel und lokale Gesellschaft – definiert die Autorin die Genossenschaft als öffentliche formale, allgemeine Vereinigung mit einer primären ökonomischen Funktion. Ihre Entstehung in der Slowakei entsprang den genossenschaftlichen Gedanken, die sich in Europa in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts zu verbreiten begannen. Die Konsumgenossenschaften repräsentieren den meistverbreiteten Typ der Genossenschaften im genossenschaftlichen Handel in der Slowakei. Ihr Aufschwung in der Slowakei begann nach der Gründung der Konsumgenossenschaft in der Gemeinde Velká Revúca im J. 1869; im J. 1919 wurden bereits 595 Konsumgenossenschaften evidiert (das waren 52 % aller Genossenschaften) und im J. 1938 waren es insgesamt 983. Sie wurden auf dem Lande und in kleine Städten gegründet.

Durch ihre eigene Beschaffung und Versorgung mit Waren des täglichen Bedarfs und durch die Gründung eigener Läden bedeuteten sie praktisch

einen Schutz der Verbraucher vor dem örtlichen wucherischen Verkauf der individuellen Händler.

Die Konsumgenossenschaften beeinflussten die lokale Ökonomik und erfüllten auch eine gesellschaftlich-kulturelle, sozial-integrierende und erzieherisch-bildende Funktion im Rahmen der lokalen Gesellschaft. Die Gründungsversammlung, die Hauptversammlungen und die genossenschaftlichen Jubiläumsfeiern mit einem Kulturprogramm, die in den Genossenschaftshäusern abgehalten werden, die sich die Genossenschaften nach und nach in Selbsthilfeaktionen erbauten, hatten einen erheblichen Einfluß auf das gesellschaftlich-kulturelle Leben der Gemeinde. Die Gebäude der Genossenschaften gehörten zu den neuen Elementen in der Verbauung der Gemeinde und gliederten sich in die architektonischen Dominanten des Dorfes ein. Die kulturelle Entwicklung in der Gemeinde unterstützten die Genossenschaften auch durch die Gründung genossenschaftlicher Büchereien und durch die Veranstaltung erzieherisch-bildender Lehrgänge für ihre Mitglieder.

Nach dem J. 1948 begann in der Entwicklung der Konsumgenossenschaften und der Genossenschaften überhaupt eine neue Etappe.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 38, 1990, číslo 1–2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 26,–; celoročné predplatné Kčs 104,–

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS – ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Slobody 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук
Год издания 38, 1990 № 1–2
Издается четыре раза в год
«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова
Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 38, 1990, Nr. 1–2 Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová
Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences
Volume 38, 1990, No. 1–2
Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová
Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences
Année 38, 1990, No. 1–2
Parait quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová
Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

TELOVČIČNÁ JEDNOTA SOKOL V PEZINKU
 poriada dňa 4. februára 1928 u p. Demoviča

ŠIBRINKY

Ráz: jaro, leto, podzim a zima — Hudba peš. pl. č. 29
 Začiatok o 10. h. — Vstupné 20 Kčs a obečná dávka.

Dozvuky Šibríniek dňa 18. februára 1928
 „u Zeleného stromu“. — Vstupné ľubovoľné.

*Príležitostky o poroaz u s. Krupovej. — Tdto pozvánka
 platí i na dozvuky. — Len pre pozvaných.*

V nedelu
 1. února 1928
 v 7 hod. večer.

ŠIBRINKY

TEL. JEDN. „SOKOL“
 V PEZINKU

V miestnosti
 „Zeleného stromu“

Vstupné 20 Kčs. Len pre
 pozvaných. Ráz:
 2 polhodiny do polnocy.

V. ŠIBRINKY

RAZ: CESTA OKOLO SVETA

organizuje
 TELOVČ. JEDN. „SOKOL“ V PEZINKU
 dňa 3. februára 1927 u 20. hodine
 v miestnostiach hostinca pana Demoviča
 Hudba petého pluku č. 23
 Vstupné Kčs 10 — a sals. daň
 Len pre pozvaných

T. J. SOKOL v Pezinku

poriada dňa 31.ho decembra 1929 v Sokolovni

silvestrovský večierok

s bohatým programom a tanečnou zábavou, na
 ktorý Vás i s ct. rodinou srdečne zve. Začiatok
 o pol 8 hod. večer. / Vstupné Kčs 5 a odznak
 Kčs 5. / Siolové zariadenie! Len pre pozvaných

Predpredaj vstupeniak u s. Krupovej.